SPRAWOZDANIE

STANU GOSPODARCZEGO RZEMIOSŁA

OKRĘGU IZBY RZEMIEŚLNICZEJ

W BYDGOSZCZY

ZA ROK 1932

BYDGOSZCZ 1933

NAKŁADEM IZBY RZEMIEŚLNICZEJ W BYDGOSZCZY.

SPRAWOZDANIE

STANU GOSPODARCZEGO RZEMIOSŁA

OKRĘGU

IZBY RZEMIEŚLNICZEJ

W BYDGOSZCZY

ZA ROK

1932

BYDGOSZCZ 1933

NAKŁADEM IZBY RZEMIEŚLNICZEJ W BYDGOSZCZY.

Spis rzeczy.

I.

Położenie rzemiosła w okręgu Izby w roku 1932.

Stale pogarszająca się od 1928/29 r. sytuacja gospodarcza i ekonomiczna pod wpływem kryzysu — sytuacja rzemiosła weszła od 1932 roku w stadjum krytyczne na skutek niebywałej ostrej depresji gospodarczej jaka zawładnęła nie naszym krajem, nietylko Polską, ale całą Europą, może nawet całym światem.

W ciągu roku 1932 kraje o międzynarodowem znaczeniu gospodarczem zarówno w teorji jak i w praktyce uległy, o ile już nie zupełnemu katastrofalnemu runięciu, to conajmniej stoją nad przepaścią i nikt ani dowiedzieć się, ani powiedzieć nie może, jak, i kiedy się to zakończy. Dla tego też rok sprawozdawczy 1932 był pod względem finansowo-ekonomicznym dla rzemiosła jeden z najgorszych.

Zdawało się przez pewien czas jakoby konjunktura pod wiosnę roku sprawozdawczego się nieco podniosła, jakoby bezrobocie na skutek nadchodzącej pory letniej się polepszyło, jakoby bezrobocie zmalało, lecz niestety nadzieje te zawiodły i depresja pod koniec roku 1932 się znacznie spotęgowała.

Zubożeniu rzemiosła przypisać należy fakt, iż z powodu załamania się siły kupna największego swego odbiorcy — rolnika i z tego też powodu rzemiosło odczuwało kryzys silniej, aniżeli inne rodzaje przemysłu, które bądź to miały możność chociażby częściowego eksportu, lub też mogły znaleźć odbiorców innych warstw społeczeństwa.

Klęskę i mizerę gospodarczą rzemiosła spowodowało nietylko załamanie się gospodarcze niemal całego społeczeństwa, ale przyczyniły się jeszcze inne ważne czynniki pozbawiające sfery rzemieślnicze podstaw żywotnych. Brak kapitału obrotowego, wielki brak pracy w każdej dziedzinie rzemiosła, **ogólne bezrobocie,** nadmiernie wysokie, czasami niesprawiedliwie wymierzone, bezwzględnie przymusowo ściągane podatki i świadczenia socjalne różnego rodzaju były tak w ubiegłych latach i są w dalszym ciągu powodem upadku rzemiosła dziś zubożałego i zniechęconego.

Obok zubożenia nietylko rzemiosła i rolnictwa, zastój ruchu budowlanego zaważył decydująco na spadku produkcji warsztatów rzemieślniczych, zwłaszcza tych, których byt związany jest ściśle i bezpośrednio z ruchem budowlanym. Następstwem tego rodzaju osłabienia życia gospodarczego była oczywiście znaczna redukcja pracowników rzemieślniczych prawie wszystkich gałęzi.

Niemal wszystkie większe i mniejsze warsztaty rzemieślnicze pod naciskiem pogarszającej się konjunktury zmuszone były zwolnić zbędnych w danej chwili pracowników, skutkiem czego bardzo wiele osób znalazło się bez pracy, bez środków do życia, a nie mogąc nigdzie pracy znaleźć, widziało jedyny ratunek w założeniu własnego warsztatu pracy. Tem też należy tłumaczyć fakt, że mimo niekorzystnej konjunktury ogólna ilość warsztatów rzemieślniczych nie zmniejszyła się, ale wzrosła, na niekorzyść rzemiosła, stwarzając temsamem t. zw. niezdrową konkurencję.

Sytuacja warsztatów rzemieślniczych pogorszyła się pozatem na skutek nadzwyczaj silnej konkurencji pozbawionych pracy robotników fabrycznych, dalej konkurencji częściowo wykwalifikowanych (przyuczonych) zredukowanych pracowników rzemieślniczych, w końcu najgorszej kategorji masy osób, niemających żadnych odpowiednich kwalifikacyj zawodowych i w braku jakiegobądź zajęcia chwytają się rzemiosła.

Według przypuszczeń (ścisłe obliczanie niemożliwe) należy przyjąć, że liczba nielegalnie istniejących warsztatów rzemieślniczych względnie osób, samoistnie, a bez dowodu uzdolnienia wykonujących rzemiosło stanowi na terenie Izby około 20%, może więcej, części liczby warsztatów posiadających karty rzemieślnicze. Oceniając w świetle tej przypuszczalnej cyfry stwierdzić można, w jak ciężkiem położeniu znajdują się warsztaty rzemieślnicze legalnie istniejące, a obdarzone podatkami, świadczeniami. ochroną pracy i t. p.

Nie mniej bezwzględnie szkodliwą ulegalizowaną konkurencję warsztatów rzemieślniczych tworzą zakłady, prowadzone przez zakłady Państwowe, Samorządowe, Wojskowe, Więzienne, Domy Karne i społeczne, które nietylko, że wyrabiają pracę i przedmioty dla Państwa, lecz co gorsze, wykorzystują tanie siły robocze, może i materjał, przyjmując pracę dla klienteli prywatnej.

Pozatem stawają niektóre zakłady do wolnych przetargów, obniżając ceny za robociznę, co krzywdzi i zabija rzemiosło i drobny przemysł. Warsztaty te, nie płacąc ani podatków, ani świadczeń socjalnych, pod któremi rzemio-

sło ledwie dycha, krzywdzi nietylko sfery rzemieślnicze, ale i Skarb Państwa.

Obok tych i dalszych przyczyn, wynikających z naszej wewnętrznej strony gospodarczej, przyczyniały się w wielkiej mierze do pogłębienia kryzysu w rzemiośle.

Przyczyny te leżały i leżą przedewszystkiem w nieodpowiednim ustroju podatkowym, oraz ubezpieczeń społecznych, które obciążając nadmiernie stan gospodarczy rzemiosła, nietylko, że uniemożliwiały jakąkolwiek odbudowę kapitału, ale we wielu wypadkach nawet sięgały do substancji majątkowej płatników. Następstwem tego był dalszy zanik kapitału obrotowego, co przy równoczesnych trudnościach w uzyskaniu kredytu rzemiosła tak bardzo potrzebnego, oraz przy jego drożyznie, prowadziło do zupełnego upadku warsztatów rzemieślniczych.

Żywione w ciągu okresu sprawozdawczego nadzieje zawiodły i do końca roku sprawozdawczego utrzymana została ustawa podatkowa powiększająca depresję gospodarczą.

Stwierdzić należy, że pomimo wielorakich przyczyn, które w całości złożyły się na dalsze pogłębienie się kryzysu w rzemiośle, które uginając się wprawdzie pod ciężarem tegoż wykazało i wykazuje dużą odporność, która pozwala wyrazić nadzieję, że przy odpowiedniej pomocy i opiece ze strony Rządu, ze strony Państwa oraz odpowiedniem ustosunkowaniu się społeczeństwa, pokona piętrzące się przed niem trudności i wyjdzie zwycięsko z opresji, trzymającej nietylko Polskę, ale całą Europę w szponach niebywałej depresji gospodarczej.

II.

Stan gospodarczy poszczególnych grup rzemieślniczych.

Omawiane w wstępnym artykule „Położenie" rzemiosła na terenie Izby w roku sprawozdawczym nie wyczerpuje szczegółowo stosunków panujących w poszczególnych zawodach rzemieślniczych i o ile wpływ długotrwałego kryzysu na ogólne położenie rzemiosła, był niejako nierównomierny w poszczególnych zawodach, to jednak skutki, wywołane wyjątkowymi warunkami w pewnych gałęziach wymagają bliższego omówienia sytuacji gospodarczej poszczególnych grup rzemiosła.

Grupa budowlana.

Leżący od szeregu lat prawie w letargu stan budownictwa w roku sprawozdawczym 1932 nie doznał wielkich zasadniczych zmian. Niemal zupełny zastój budownictwa w roku 1931 poprawił się nieco z nastaniem wiosny roku 1932 i to wskutek potanienia wszelkich surowców do budownictwa potrzebnych. Na zły stan rzemiosł grupy budowlanej złożyły się różne powody, jak ogólne zubożenie ludności, brak kapitałów na cele inwestycyjne, nieuczciwa konkurencja i wiele innych.

Z silnym spadkiem produkcji wiąże się ściśle spadek ilości zatrudnionych pracowników, zniżka płac oraz zmniejszenie dni pracy.

Położenie zawodu murarskiego, tego najsilniejszego z zawodów grupy budowlanej, przedstawia się zastraszająco. Duża liczba zredukowanych czeladników stanowi tanią siłę roboczą, która stwarza nieuczciwą konkurencję, trudną do zwalczania.

Nielegalnie prowadzone warsztaty murarskie znacznie przyczyniły się do pogorszenia sytuacji.

W zawodzie malarskim, dał się zauważyć w roku sprawozdawczym bardzo wielki spadek produkcji, który w stosunku do roku 1928/29 zmniejszył się o 50 do 60%. Płaca czeladnicza zmniejszyła się w stosunku do roku 1931 o 20%. I tu wielka liczba bezrobotnych czeladników stanowi silną niezdrową konkurencję.

W lakiernictwie przedstawia się sytuacja podobnie, jak w innych zawodach grupy budowlanej.

Zawód zduński, przeżywa tak samo okres silnego zastoju w związku z tendencją spadkową, jaką ujawnił w roku ubiegłym ruch budowlany.

Płace czeladnicze w stosunku do roku 1931 obniżyły się także o 20 do 25%. W zduństwie daje się również zauważyć poważną konkurencję ze strony niewykwalifikowanych (przyuczonych) rzemieślników.

Dekarstwo, ściśle związane z blacharstwem, znajduje się także w niezwykle ciężkiem położeniu, raz ze względu na zastój w tej gałęzi rzemiosła, a powtóre z powodu wytwarzającej się konkurencji bezrobotnych czeladników i robotników, którzy podbijając ceny za robociznę, starają się zdobyć pracę za wszelką cenę.

Grupa drzewna.

W grupie drzewnej najsilniejszy jest **zawód stolarski.** Przewlekły kryzys gospodarczy najdotkliwiej dał się we znaki zwłaszcza stolarstwu budowlanemu.

Nie w lepszem położeniu znajduje się stolarstwo meblowe, dla którego rok sprawozdawczy 1932 był okresem niemal zupełnego zastoju. Na trudne położenie stolarstwa złożyło się kilka czynników. Nieuczciwa konkurencja ze strony niewykwalifikowanych rzemieślników, zredukowanych czeladników, jak niemniej niebezpieczna konkurencja warsztatów więziennych i innych.

Spadek produkcji w stolarstwie w porównaniu do roku 1930/31 wynosi conajmniej 50 do 60% i w tych samych ramach trzyma się spadek zatrudnienia pracowników. O katastrofalnym stanie warsztatów stolarskich mówią fakty sprzedaży mebli poniżej kosztów produkcji, a to celem zdobycia finansów i pokrycia zobowiązań.

Kołodziejstwo, bardzo dotkliwie skarży się na brak pracy i zamówień, spowodowany kryzysem w rolnictwie, które dziś prawie nie ma żadnego zapotrzebowania, jak niemniej na silny rozwój lokomocji samochodowej. Spadek produkcji był w roku sprawozdawczym bardzo duży i dosięga 60 do 70%. Z tego też powodu zmniejszyć się musiał stan zatrudnienia.

Płace czeladnicze także się zmniejszyły i wynosiły tygodniowo 15 do 35,— zł. Ze względu braku pracy pracuje się 2 do 3 dni w tygodniu.

W zawodzie ciesielskim dał się zauważyć ten sam stosunek co w innych zawodach budowlanych, związanych z ruchem budowlanym. I w tym zawodzie daje się we znaki istnienie nielegalnych pokątnych warsztatów, które konkurują z wyuczonymi rzemieślnikami. Spadek pracy i zatrudnienia w ciesielstwie wyraża się w tych samych procentach jak w murarstwie.

Płace czeladnicze obniżyły się analogicznie do płac w zawodzie murarskim.

W zawodzie bednarskim, który prawie że zanika, spadła produkcja do 2—3 dni pracy w tygodniu. Zawodowi temu robią nierównomierną konkurencję fabryki „klepek", posługujących się przeważnie robotnikami, co dla zawodu bednarskiego jest bardzo szkodliwem.

Tokarstwo w drzewie, ściśle związane z ruchem budowlanym, prawie że nie ma żadnych zamówień, wskutek czego i stan produkcji spadł do minimum. Cały szereg warsztatów zlikwidowano.

Koszykarstwo, zawód koszykarski odczuwa silną konkurencję, wytwarzaną przez „przyuczonych" — których liczba ciągle wzrasta, jak niemniej przez zakłady wyrabiające koszykarstwo fabryczne masowo, zatrudniając w bardzo małej liczbie czeladników, a posługując się robotni-

kiem jako tańszą siłę roboczą. Wyrobem przedmiotów koszykarskich trudnią się także więzienia i inne zakłady społeczne, co przyczynia się do wyrugowania koszykarstwa z rąk samodzielnego rzemiosła i upadek tegoż.

Grupa włókiennicza.

Najsilniejszym zawodem w tej grupie jest **zawód krawiecki.** Izba Rzemieślnicza w Bydgoszczy odnotowała cały szereg warsztatów krawieckich, które w roku sprawozdawczym zlikwidowano dla braku pracy i zamówień. W porównaniu do lat ubiegłych produkcja w zawodzie krawieckim zmalała od 40—50%. Ponieważ i w krawiectwie daje się odczuć stagnacja, jest to dowodem ogólnej biedy w społeczeństwie, które odmówić sobie musi nieraz najpotrzebniejszy przedmiot dla braku gotówki, czem się też tłumaczy spadek produkcji w tym zawodzie.

Kapelusznictwo i czapnictwo w okręgu Izby Bydgoki", które dyktują warunki przy sprzedaży półfabrykatów, ki", które dyktują warunki przy sprzedaży półfabrykatów przez zakłady stroju i t. p.

W zawodzie tapicerskim, jako rzemiośle poniekąd luksusowem, produkcja w porównaniu do 1930 i 1931 roku spadła o 50 do 60%. Spadek produkcji tłumaczy się niepomyślnem położeniu gospodarczem sfer „wyższych", jako odbiorców mebli luksusowych, których dziś niema i które zapotrzebowanie swoje ograniczają do minimum.

Liczba właścicieli zakładów tapicerskich w okręgu Izby zmalała znacznie dla braku kapitału obrotowego, jak i wskutek wielkiej ilości „przyuczonych" czeladników, prowadzących nielegalne warsztaty, co stwarza silną konkurencję.

Zawód kuśnierski, ongiś tak bardzo kwitnący, zamarł w zupełności, powodowany kryzysem gospodarczym szerokich mas społeczeństwa, co tłumaczy się zubożeniem ludności miejskiej i współzawodnictwem zakładów krawieckich, które wykonują roboty kuśnierskie, zatrudniając przytem niewykwalifikowanych pracowników.

Stosunkowo do zajęcia i obrotów zmniejszyły się płace czeladników. Płaca tychże jest tu nieznana.

Powroźnictwo wymarło w okręgu naszym w zupełności i zastąpione jest masowemi wyrobami w sposób fabryczny.

Grupa metalowa.

Zawody wchodzące w skład tejże grupy jak ślusarstwo i blacharstwo, związane ściśle z grupą budowlaną i łącznie z nią odczuwają mizerę i niedolę gospodarczą.

Zawód kowalski, którego ciężką sytuację gospodarczą pogarsza kryzys w rolnictwie, nie mniej cierpi przez coraz liczniejsze wprowadzanie lokomocji samochodowej.

Produkcja w zawodzie kowalskim w porównaniu do lat ubiegłych zmniejszyła się wskutek konkurencji samochodowej bardzo znacznie. Do zwiększenia konkurencji przyczynił się także stan nieuczciwej konkurencji ze strony zredukowanych czeladników fabrycznych. W niektórych warsztatach pracowano tylko 3 do 4 dni tygodniowo.

Ślusarstwo, ta najliczniejsza grupa metalowa, bardzo silnie cierpi na brak pracy i obrotów, powodowanych zastojem w budownictwie. Produkcja prawie we wszystkich warsztatach zmniejszyła się o 50% i spowodowała silną stagnację. Płace czeladnicze zmniejszyły się siłą faktu i wynoszą obecnie 1,20 zł do 1,50 na godzinę. Z uwagi na brak pracy i zajęcia, cały szereg warsztatów zamknęło podwoje z powodu nierentowności względnie niemożności ponoszenia kosztów utrzymania, które powiększyły się na skutek zmniejszonych obrotów.

W blacharstwie daje się od szeregu lat zauważyć brak pracy i silna konkurencja zwolnionych czeladników i niewykwalifikowanych robotników, którzy wciskają się do rzemiosła, powiększając już tak wielką i niezdrową konkurencję.

W porównaniu do lat ubiegłych spadła produkcja, wskutek czego zmniejszyły się płace czeladników. Źle lub nawet gorzej przedstawia się blacharstwo galanteryjne, wskutek silnej konkurencji ze strony fabryk.

Kotlarstwo, to jedyny zawód nie mający wielkiej konkurencji, lecz i ten podupadł ze względów marnego położenia finansowego i gospodarczego posiedzicieli majątków i gorzelni, które były i są klientami tego zawodu. Wskutek powyższego stan zatrudnienia pogorszył się znacznie.

Grupa Spożywcza.

Ten odłam przemysłu rzemieślniczego odczuł w mniejszym stopniu kryzys gospodarczy. Najliczniejszym w tej grupie jest zawód **rzeźnicko-wędliniarski.** W zawodzie tym stan zatrudnienia w porównaniu do roku 1931 pozostał z małemi wyjątkami ten sam. W zawodzie rzeźnicko-wędliniarskim państwowy podatek przemysłowy od obrotu jest różny, a w szczególności od uboju sztuki w rzeźni. Zawód ten mimo, że nie odczuwa konkurencji i mizery gospodarczej tak silnie jak inne, narzeka również na pogorszenie się sytuacji gospodarczej.

W zawodzie piekarskim, produkcja spadła w roku sprawozdawczym w stosunku do lat ubiegłych wskutek stanu bezrobocia i zubożenia szerokich mas robotniczych, którym nie stać na zakup chleba.

Cukiernictwo bodaj najwięcej odczuło kryzys gospodarczy, co się tłumaczy tem, że cukiernictwo zalicza się do zawodu luksusowego. Produkcja w stosunku do lat 1930/31 spadła o 25—30%, tak tłumaczą fachowcy.

Grupa Skórzana.

Zawód szewski, jako jeden z najliczniejszych w okręgu Izby warsztatów rzemieślniczych, nie miał i nie ma powodzenia. Nastąpił zalew rynku polskiego przez towary zagraniczne, które pogarszają sytuację w rzemiośle szewskim z roku na rok. Z uwagi jednakże na potanienie niektórych artykułów i przyborów, oraz na spadek kosztów robocizny, warsztaty chociaż ciężko, konkurują skutecznie z produkcją zagraniczną, nie mniej fabryczną krajową.

Jest przecież rzeczą powszechnie znaną, że obuwie wyrabiane ręcznie, pod każdym względem konkurować może z obuwiem krajowem i zagranicznem, wyrabianem maszynowo. Produkcja oczywiście spadła ze względu na zubożenie społeczeństwa i brak zamówień w porównaniu do lat ubiegłych o conajmniej 50%.

Zawodowi szewskiemu zagraża nietylko zalew obuwiem fabrycznem, ale hamuje rozwój szerzenie się „chałupnictwa". Każdy niemal urzędnik kolejowy, nauczyciel, czy inny obywatel „szewcuje" dla siebie i rodziny, odbierając tem samem chleb rodzinom szewskim. Walka ze złem pod tym względem okazała się na całej linji bezskuteczna.

Cholewkarstwo odczuwało w roku sprawozdawczym te same bolączki i braki, gdyż i tu wkrada się nieuczciwa konkurencja w rodzaju t. zw. chałupnictwa. Ilość samodzielnych cholewkarzy zmniejsza się siłą faktu, gdyż szewcy nie mający wystarczającego zajęcia i zamówień, wyrabiają cholewy i cholewki we własnym zakresie, co wskutek ogólnego zastoju w zawodzie szewskim jest zrozumiałe.

Stosunek zmniejszył się tylko co do warsztatów na niekorzyść cholewkarstwa w produkcji rzemieślniczej, wyrabianej przez chałupnictwo i zredukowanych czeladników i inne przyuczone elementy, prowadzące warsztaty pokątnie.

W zawodzie siodlarsko-rymarskim, produkcja w porównaniu do lat 1930/31 spadła także o 30—40%. Rozmiary lokomocji automobilowej, oraz kryzys w rolnictwie są po-

wodem upadku tego rodzaju rzemiosła. Brak zamówień małorolnych i średnich gospodarzy, pozbawił wielu właścicieli warsztatów siodlarskich prac reparacyjnych i pasowych.

Garbarstwo, wykonywane fabrycznie, pozbawiło ten odłam rzemiosła ręcznego, który powoli zanika. W okręgu Izby znajduje się warsztatów garbarskich tylko nikła liczba

Introligatorstwo. Ilość warsztatów tego zawodu zmniejszyła się. Silnie daje się odczuwać konkurencja zakładów drukarskich (wydawnictw) i właścicieli zakładów papieru. Niemniej odczuwa zawód introligatorski konkurencję przy instytucjach Państwowych, Wojskowych i Samorządowych, przy których prowadzi się warsztaty introligatorskie na szkodę rzemiosła.

Grupa usług osobistych.

W zawodzie fryzjerskim frekwencja w porównaniu do lat ubiegłych spadła conajmniej o 40 do 50%. Powodem tego stanu rzeczy jest ogólne zubożenie ludności miejskiej, oraz powiększenie się konkurencji tak legalnej jak i pokątnej. Tu na niekorzyść samego rzemiosła fryzjerskiego powiedzieć należy, że przyczyniło się ono samo do zbyt wybujałej konkurencji, zatrudniając w latach dobrej konjunktury nadmierną liczbę terminatorów i uczennic nie bacząc na to, że w późniejszych latach stan taki wywołać może fatalne następstwa.

Zawód fotograficzny jako t. zw. luksusowy w roku sprawozdawczym odczuł silną konkurencję ze strony fotografów ulicznych t. zw. amatorów i á la minut, oraz fotografów prasowych i domokrążnych. Zamówienia spadły i tu do 50%. — Wskutek silnej konkurencji obniżyły się płace.

III.

Stan liczebny rzemiosła.

Na dzień 31 grudnia 1932 według statystyki sporządzonej przez Izbę Rzemieślniczą na podstawie wydanych przez Władze Przemysłowe kart rzemieślniczych, liczba samoistnych rzemieślników na terenie Izby wynosi na rok 1932 — 8522, wobec 7472 w roku 1931.

Przyrost zatem wynosi w roku sprawozdawczym 11,41% i tłumaczy się wzmożonem wydaniem kart rzemieślniczych przez Władze Przemysłowe. Cyfra ta nie odpo-

wiada jednak zdaniem Izby faktycznemu stanowi rzeczy i jest bez wątpienia nieścisła z powodu piętrzących się trudności przy przeprowadzeniu statystyki. Liczebność warsztatów rzemieślniczych w poszczególnych grupach zawodowych na dzień 31 grudnia 1932 r. przedstawia się następująco:

	rok 1932	(1931)	przyrost w %
1) grupa budowlana	907	771	11,76%
2) „ drzewna	1329	1186	11,20%
3) „ włókiennicza	1035	906	11,42%
4) „ metalowa	1478	1301	11,36%
5) „ spożywcza	1635	1399	11,69%
6) „ skórzana	1614	1466	11 %
7) „ usług osobistych	533	443	12,03%
	8522	7472	11,41%

Według okręgów wyborczych Izby wynosi liczba warsztatów:

I. Okręg Bydgoszcz miasto i powiat, oraz powiat Szubin 2674 warsztatów rzemieślniczych.

II. Okręg Inowrocław miasto i powiat oraz powiat Mogilno 2027.

III. Okręg Gniezno miasto i powiat oraz powiat Żnin i Wągrowiec 1838.

IV. Okręg Chodzież, Czarnków, Wyrzysk 1983. Razem 8522.

Według zawodów wykazują poszczególne gałęzie rzemiosła następujące cyfry:

1) szewstwo	1287
2) kowalstwo	933
3) krawiectwo	903
4) rzeźnictwo	919
5) stolarstwo	680
6) piekarstwo	641
7) kołodziejstwo	456
8) fryzjerstwo	471
9) ślusarstwo	281
10) murarstwo	292
11) malarstwo	246

Liczebnie najsłabsze zawody są:

1) białoskórnictwo 1
2) mosiężnictwo 3
3) rzeźnictwo koni 5
4) sztukatorstwo 3
5) wyrób instrum. muz. . . 5
6) pilnikarstwo 6

Zupełnie nieistniejące zawody w okręgu Izby to:

1) rękawicznictwo
2) wyrób przedmiotów z drucików
3) wyrób przedmiotów ze złota i srebra,
4) szmuklerstwo
5) wyrób narzędzi optycznych
6) wyrób frendzli
8) grzebieniarstwo
8) wyrób szkieł.

Prócz wyżej wykazanych warsztatów rzemieślniczych zarejestrowanych i posiadających karty rzemieślnicze, zajmuje się rzemiosłem pokątnie bez dowodu uzdolnienia, conajmniej 15 do 20% ogólnej liczby.

Z uwagi na ogólny zastój w rzemiośle jak i ciężkiego położenia gospodarczego powodowanego brakiem kapitału obrotowego zajmują się rzemiosłem t. zw. chałupnicy, zredukowani czeladnicy, nie mówiąc o liczebnie wielkiej konkurencji krawczyń, fryzjerek etc., które po odbyciu krótkoterminowych kursów „usamodzielniają" się przedwcześnie, rzekomo z powodu niemożności uzyskania pracy jako czeladniczki, pomocnice etc.

Terminatorzy.

Stan liczebny terminatorów w okręgu Izby zarejestrowanych i pobierających naukę u osób uprawnionych do kształcenia uczniów wynosił według statystyki Izby per 31 grudnia 1932 r. — 1420, gdy tymczasem w roku 1931 liczba zarejestrowanych terminatorów wynosiła 1650 tak, że ilość uczniów obniżyła się o 230 terminatorów.

Poniższe zestawienie wykazu uczniów odzwierciedla stosunek liczebny według zawodów i wykazuje zmniejszenie się liczby uczniów w stosunku do roku 1931 prawie we wszystkich zawodach.

Wykaz
uczniów zarejestrowanych w roku 1932.

L. b.	Zawód	Ilość zapisanych uczniów	L. b.	Zawód	Ilość zapisanych uczniów
1	Bednarstwo	—		Z przeniesienia	619
2	Blacharstwo	20			
3	Białoskórnictwo	—	31	Pilnikarze	—
4	Bandażownictwo	—	32	Piekarze	220
5	Bronzownictwo	—	33	Powroźnicy	—
6	Bud.-łodzi	—	34	Pozłotynicy	—
7	Bud.-maszyn	19	35	Puszkarze	—
8	Bud.-instr. muz.	1	36	Grawerstwo	—
9	Cieśle	3	37	Rzeźbiarze	1
10	Cukiernicy	12	38	Rzeźnicy	193
11	Dekarze	—	39	Rzeźnictwo-koni	—
12	Fotografi	—	40	Ślusarze	97
13	Fryzjerzy	120	41	Siodlarze	10
14	Fryzjerki	49	42	Szewcy	125
15	Introligatorzy	—	43	Szklarze	—
16	Kamieniarze	—	44	Szczotkarze	—
17	Kołodzieje	52	45	Szmuklerstwo	—
18	Kowale	179	46	Sztukatorstwo	—
19	Kotlarze	2	47	Stolarze	133
20	Koszykarze	—	48	Studniarze	—
21	Krawcy	53	49	Strojarki	3
22	Krawczynie	15	50	Wyrób prędzli i taśm	—
23	Kuśnierze	—	51	Wyrób przedmiotów z drucików złot.	—
24	Lakiernicy	1	52	Tapicerzy	2
25	Litografi	—	53	Tokarze-metal.	2
26	Malarze	39	54	Tokarze w drzewie	3
27	Ślus.-mechan.	23	55	Złotnicy	1
28	Mosiężnicy	—	56	Zduniarze	6
29	Murarze	30	57	Zegarmistrze	5
30	Optycy	1			
		619			1420

Odpis.

Rozporządzenie Wojewody Poznańskiego

z dnia 12 maja 1932 roku
o stosunku liczebnym uczniów rzemieślniczych do zatrudnionych czeladników w warsztatach rzemieślniczych.

Na podstawie art. 148 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowem (Dz. U. R. P. Nr. 53 poz. 468) po porozumieniu z Okręgowym Inspektoratem Pracy i po wysłuchaniu opinji Izb Rzemieślniczych w Poznaniu i Bydgoszczy zarządzam co następuje:

§ 1.

Liczbę uczniów, kształcących się równocześnie w warsztacie rzemieślniczym, uzależnia się od rodzaju warsztatu i od liczby zatrudnionych w nim czeladników.

§ 2.

Stosunek liczebny uczniów do kierujących nauką rzemieślniczą wykwalifikowanych rzemieślników w art. 142 prawa przemysłowego zawodach rzemieślniczych, z wyjątkiem ciesielskiego, murarskiego, ślusarskiego, kowalskiego, stolarskiego, malarskiego i krawieckiego ustalam jak następuje:

Na uprawnionego do trzymania i kształcenia uczniów (terminatorów) mistrza — 1 uczeń, na 1 mistrza i 1 stale zatrudnionego czeladnika — 2 uczniów, na każdych dalszych 2 stale zatrudnionych czeladników — 1 uczeń, razem najwyżej 5 uczniów.

W zawodach: murarskim, ciesielskim, ślusarskim, kowalskim, stolarskim, malarskim i krawieckim na mistrza 1 uczeń, na każdych 2 stale zatrudnionych czeladników 1 uczeń. W przedsiębiorstwach murarskich i ciesielskich na każdych 3 stale zatrudnionych czeladników ponad 10-ciu przypada 1 uczeń. W zawodach: ślusarskim, kowalskim, stolarskim, malarskim i krawieckim razem najwyżej 5 uczniów, zaś w zawodach: murarskim i ciesielskim razem najwyżej 10 uczniów.

Za stale zatrudnionego czeladnika uważa się takiego, który przynajmniej przez 250 (w zawodach sezonowych 175) dni roboczych w roku zatrudniony jest w danym warsztacie rzemieślniczym.

Dla zastąpienia ucznia kończącego naukę można przyjąć nowego ucznia już 3 miesiąca przed terminem ukończenia nauki przez ucznia wyzwalanego.

§ 3.

Postanowienia zawarte w par. 2 niniejszego rozporządzenia nie przesądzają zakazu przyjmowania wogóle uczniów, o ile zajdzie potrzeba dla określonych zawodów, na określony czas i na określonym obszarze.

§ 4.

Stosunek liczebny ustalony w par. 2-gim nie wyklucza możności dalszego ograniczenia stosunku liczebnego uczniów do czeladników postanowieniami statutów cechowych, w drodze umów zbiorowych lub przez poszczególnych przedsiębiorców.

§ 5.

Uczniowie, których w chwili wejścia w życie niniejszego rozporządzenia zatrudnia rzemieślnik w większej liczbie, o ile odpowiada ona dotychczasowym przepisom, mogą w danych warsztatach naukę swą dokończyć. Rzemieślnicy, zatrudniający większą liczbę uczniów niż jest przewidziana w niniejszem rozporządzeniu, winni nadmiar uczniów niezwłocznie zwolnić.

§ 6.

Winni naruszenia przepisów niniejszego rozporządzenia podlegają karze na podstawie art. 126 prawa przemysłowego, niezależnie od ewtl. stosowania art. 111 prawa przemysłowego. Pozatem przedsiębiorcy w tych wypadkach mogą być pociągnięci do odpowiedzialności i świadczeń na rzecz uczniów za czas nieprawnej nauki.

§ 7.

Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia w Poznańskim Dzienniku Wojewódzkim. Równocześnie tracą moc obowiązującą:

a) na terenie Izby Rzemieślniczej w Poznaniu postanowienia z dnia 2. X. 1909 r. (Dodatek do Nr. Dz. Urz. Rej. Pozn. z dn. 8. II. 1910 r.);

b) na terenie Izby Rzemieślniczej w Bydgoszczy postanowienia z dnia 18. XI. 1901 r. uzup. I. I. 1910 r. (w/g. zatw. 21. IV. 1902 r. niem. M. H. i P.).

Za Wojewodę:
(—) Kaucki
Wicewojewoda.

Zgodność odpisu z oryginałem poświadcza:
Sekretarz Izby:
Dudkowski.

W sprawie kształcenia uczniów powzięła Izba szczególną uwagę. W tej tak ważnej kwestji dla przyszłego pokolenia rzemieślniczego dzieją się ze strony rzemiosła jak największe nadużycia pod względem zatrudnienia nadmiernej liczby terminatorów i temsamem powiększenia niezdrowej konkurencji, niemniej powiększenia bezrobocia. W dzisiejszych trudnych czasach niejeden rzemieślnik przyjmując ucznia, nie stara się wyszkolić go jak tego wymaga nauka i zawarta umowa, lecz do tego, aby mieć tanią siłę roboczą, zatrudniają uczni do najrozmaitszych prac domowych i innych ze rzemiosłem nie mających nic wspólnego. Niejednokrotnie ze strony Izby musiano zwracać na niewłaściwość winnym przekroczenia uwagę, co jednakże nie zawsze odniosło pożądany skutek.

Uczeń należy do warsztatu, do rzemiosła, a nie do pracy w gospodarstwie lub w polu, jak to sobie pewna część naszych mistrzów tłumaczy.

Sprawa szkoły dokształcającej dała także niejednokrotnie powód do interwencji i nagany, gdyż pewien odłam rzemiosła, nie stosując się do przepisów art. 155 ustawy przemysłowej ani przepisów Władz Szkolnych, zaniedbuje posyłanie uczniów do szkół, czem przeszkadza uczniowi w składaniu egzaminu, który bez ukończenia 3-letniego kursu w szkole dokształcającej do egzaminu dopuszczony być nie może i nie będzie.

Ponieważ większa część rzemiosła, zatrudniając nadmierną liczbę terminatorów w stosunku do zatrudnionych czeladników nie reagowała na żadne upomnienia i przepisy wynikające z dawnej ord. niemieckiej, wydało Województwo Poznańskie przepisy wykonawcze co do liczby zatrudnienia terminatorów, które wyszczególniają poszczególne zawody.

Od dnia wyżej omawianego zarządzenia Władzy Wojewódzkiej zmieniła się sytuacja i stan zapisanych do ewidencji terminatorów zmniejszy się na przyszłość i to na korzyść nietylko uczniów, lecz i mistrzów. Równocześnie, jak przypuszczać należy, zmniejszy się bezrobocie.

IV.

Organizacja rzemieślnicza.

Na organizacje rzemiosła w okręgu Izby, jak zresztą w całej Polsce, składają się:

1) cechy i związki cechów, zorganizowane na podstawie postanowień prawa przemysłowego oraz
2) towarzystwa (związki) rzemieślnicze, oparte o ogólne przepisy o stowarzyszeniach.

Zarówno cechy, związki cechów, jak i towarzystwa (związki) są bezpośrednio reprezentacją rzemiosła i są w stałym kontakcie z Izbą Rzemieślniczą jako reprezentantką, zasięgając najrozmaitszych rad i wyjaśnień z dziedziny prawa i życia rzemieślniczego w związku z wykonaniem zadań nań nałożonych i na siebie przyjętych. Izba Rzemieślnicza doceniając znaczenie cechów i organizacyj rzemiosła wspiera jedno i drugie przez udzielenie rozmaitych wyjaśnień dotyczących organizacji cechów i towarzystw, bądź to na zebraniach zapomocą referatów z dziedziny prawa, bądź też na zwyczajnych posiedzeniach cechów, czy też na zjazdach lub przez prasę.

Przytoczyć należy, że opinje organizacyj rzemieślniczych służą zawsze za podstawę wystąpienia do Władz Centralnych w sprawach dotyczących rzemiosła.

Ogólna mizera i depresja gospodarcza, która w roku sprawozdawczym zaciążyła na rzemiośle odbiła się również na organizacji rzemiosła. Prawda, że ilość cechów w okręgu Izby nie spadła i pozostała jak w roku 1931, w liczbie 153.

W związku z depresją gospodarczą daje się zauważyć osłabienie pracy w wielu cechach, w szczególności w małych ośrodkach i miastach oddalonych i pozbawionych bliższego kontaktu z Izbą Rzemieślniczą. To samo odnosi się do Towarzystw rzemieślniczych, które przestały faktycznie pracować, zachowując tylko nazwę i statut, a pozatem nie wykazując większej żywotności.

Celem nawiązania kontaktu i ożywienia zebrań bezśrednio z rzemiosłem, a to przez branie udziału w zebraniach cechów, w zjazdach rzemieślniczych i z uwagi na doniosłe cele organizacji rzemieślniczej Izba w każdym razie starała się zwrócić uwagę o obowiązku należenia do organizacji. Apele te niestety pozostają przeważnie bez skutku.

V.

Oświata Rzemieślnicza.

Rok sprawozdawczy 1932, rok ogólnej depresji gospodarczej nie przyniósł ani zmiany, ani poprawy w szkolnictwie dokształcającem zawodowem. Liczba szkół dokształcających, jak i specjalnie zawodowych nie powiększyła się i wykazuje te same cyfry i miejscowości jak rok 1931. Liczba szkół zawodowo dokształcających w okręgu Izby przedstawia się, jak zestawienie tabelowe wykazuje:

A.

Szkoły Zawodowe:

Bydgoszcz: Państwowa Szkoła Przemysłowa,
Średnia Zawodowa Szkoła Żeńska Tow. Pop. Pracy Kobiet,
Inowrocław: Państwowa Szkoła Przemysłowa Żeńska,
Nakło: Miejska Szkoła Zawodowa Żeńska.

B.

Publiczne Szkoły Zawodowo-Dokształcające:

1) Barcin, pow. Szubin
2) Bydgoszcz
3) Białośliwie, pow. Wyrzysk
4) Budzyń, pow. Chodzież
5) Chodzież
6) Czarnków
7) Czerniejewo, pow. Gniezno
8) Damasławek, pow. Wągrowiec
9) Fordon, pow. Bydgoszcz
10) Gąsawa, pow. Żnin
11) Gniewkowo, pow. Inowrocław
12) Gębice, pow. Mogilno
13) Gniezno
14) Gołańcz, pow. Wągrowiec
15) Inowrocław
16) Janówiec, pow. Żnin
17) Kcynia, pow. Szubin
18) Kłecko, pow. Gniezno
19) Kiszkowo, pow. Gniezno
20) Koronowo, pow. Bydgoszcz
21) Kruszwica, pow. Strzelno
22) Łabiszyn, pow. Szubin
23) Łekno, pow. Wągrowiec
24) Łobżenica, pow. Wyrzysk
25) Margonin, pow. Chodzież
26) Miasteczko, pow. Wyrzysk
27) Mogilno
28) Mrocza, pow. Wyrzysk
29) Osiek n/N., pow. Wyrzysk
30) Nakło, pow. Wyrzysk
31) Pakość, pow. Mogilno
32) Powidz, pow. Gniezno
33) Rogowo, pow. Żnin
34) Solec Kujawski, pow. Bydgoszcz
35) Strzelno
36) Szamocin, pow. Chodzież
37) Szubin

38) Skoki, pow. Wągrowiec
39) Trzemeszno, pow. Mogilno
40) Ujście, pow. Chodzież
41) Wągrowiec
42) Wieleń, pow. Czarnków
43) Witkowo, pow. Gniezno
44) Wyrzysk
45) Wysoka, pow. Wyrzysk
46) Wylatowo, pow. Mogilno
47) Żnin

C.

Szkoły Podkuwaczy Koni:

1) Gniezno
2) Inowrocław
3) Koronowo, pow. Bydgoszcz.

Do Szkół Dokształcających w Bydgoszczy uczęszczało 1320 uczniów. Przy szkole znajduje się obszerna bibljoteka, gospoda uczniowska, klub sportowy, koło L. O. P. P., oddział W. F. i P. W. i inne urządzenia, dające młodzieży rzemieślniczej nie tylko potrzebną naukę i wychowanie obywatelskie, lecz i godziwą w ramach możności rozrywkę.

Dla uczniów, nie mających możności chodzenia do Szkół Dokształcających, tam gdzie ich niema lub z powodu dalekiej odległości, urządzają władze szkolne rok rocznie 14-dniowe kursy przygotowawcze, oraz egzaminy dla eksternów, celem umożliwienia składania egzaminów tym, którzy z tych czy innych powodów świadectwa o ukończeniu 3-letniego kursu w szkole, po myśli art. 155 prawa przemysłowego osiągnąć nie mogli.

Podobnie jak w Bydgoszczy, rozwijają się Szkoły Dokształcające w Gnieźnie, Inowrocławiu, Trzemesznie i dalszych miastach do okręgu Izby należących.

Dla dokształcenia zawodowego różnych gałęzi rzemiosła, urządzono w roku 1932 z inicjatywy i poparciem Izby cały szereg kursów, w których udział był bardzo liczny:

1) kurs rysunków i modelowania dla czeladników i uczniów malarskich w Bydgoszczy,
2) kurs księgowości i ustawodawstwa,
3) kurs kroju i modelowania dla krawiectwa męskiego od 21 czerwca do 13 lipca 1932 r.,
4) kurs kroju dla krawiectwa damskiego.

Na poszczególne kursy, udzielane przez wybitnych fachowców z Warszawy i Poznania, deleguje Izba referentów z odpowiedniemi wykładami. Izba z braku funduszów nie może urządzać kursów we większej liczbie. Subsydjowanie kursów przejął na siebie Instytut Rzemieślniczy w Poznaniu, który oczywiście w miarę możności popiera dążenia Izby w urządzaniu kursów. Dopiero poprawa położenia gospodarczego pozwoli podjąć akcję szerszego dokształcenia i obowiązków na siebie przyjętych.

Towarzystwa Rzemieślnicze:

Jeżeli zadaniem cechów jest w pierwszej linji praca nad podniesieniem godności zawodowej, to celem towarzystw rzemieślniczych jest praca kulturalno-gospodarczo-społeczna wśród organizacyj. Towarzystwa rzemieślnicze zorganizowane na podstawie ogólnych przepisów o stowarzyszeniach, swój byt opierają na składkach członkowskich, nie mając żadnych innych dochodów.

Na terenie Izby istniało do dnia 31. 12. 1932 roku Towarzystw Przemysłowo-Rzemieślniczych 35, towarzystw czeladniczych 3, związków cechów branżowych natomiast w okręgu Izby niema żadnych, a które mają swą siedzibę w Poznaniu.

Jak z cechami, tak i z towarzystwami rzemieślniczymi stała Izba w kontakcie, zwracając się do nich w każdej sprawie dot. rzemiosła. Wszelkie okólniki Izby są podawane do wiadomości cechom, a o ile chodzi o ścisłe sprawy gospodarczo-finansowe, także towarzystwom rzemieślniczym celem utrzymania łączności.

Wydziały Czeladnicze.

W roku sprawozdawczym w okręgu zauważyć było można ruch organizacji wydziałów czeladniczych niektórych zawodów i to we większych ośrodkach i cechach czeladników zatrudnionych u członków cechów.

Wydziałów czeladniczych istnieje w okręgu Izby 43, cyfra coprawda nie wielka, która się tłumaczy małą liczbą zatrudnionych czeladników u mistrzów cechowych. Tworzenie wydziałów w małych ośrodkach i liczebnie małych cechach jest niemożliwe.

Izba Rzemieślnicza uznając potrzebę organizacji czeladników i konieczność wciągnięcia ich do współpracy w cechach, służy tymże wszelkiemi potrzebami, radami, mającemi ułatwić cele organizacji.

Poniżej podaje Izba zestawienie wydziałów czeladniczych, istniejących przy cechach według zawodów:

1)	rzeźnicy	5
2)	piekarze	5
3)	krawcy	5
4)	szewcy	5
5)	stolarze	4
6)	kołodzieje	5
7)	ślusarze	3
8)	malarze	2
9)	fryzjerzy	1
10)	kowale	4
11)	siodlarze	1
12)	murarze i cieśle . .	2
13)	blacharze	1
	razem	43

Wyjątkowo katastrofalne położenie gospodarcze nie zezwala organizacji rzemieślniczej do wzniesienia się całkowicie na poziom postawionych zadań i celów, które ewentl. osiągnąć będzie można z nastaniem lepszej konjunktury i lepszych warunków ekonomicznych.

Cechy.

Rok sprawozdawczy 1932 zamknięty został **liczbą 153 cechów** rzemieślniczych, znajdujących się we wszystkich ośrodkach okręgu Izby. Cechy jednolite, zrzeszające w sobie rzemieślników jednego zawodu, kierowane umiejętnie przez **ludzi wybitnych** i dobrej woli, wykazują też żywotność, pracując nad wykonaniem zadań. Nie o wszystkich cechach i organizacjach to powiedzieć można.

Prócz cechów fachowych istnieją także cechy t. zw. kombinowane, do których należą rzemieślnicy różnych zawodów i grup, które nie są w stanie wykonać jakiejkolwiek pracy dla rzemiosła, prócz organizacyjnej, a mianowicie zwołania zebrania, omówienia kilka spraw wewnętrznych i na tem się czynność kończy.

Powodem słabych wyników, to należenie do cechu różnych zawodów, które nie zawsze żyją ze sobą w zgodzie. Że cechy takie nie są w stanie utrzymać poziomu i wykonać zadań ustawą przemysłową nań nałożonych jest faktem, którego specjalnie uzasadniać nie potrzeba. Z drugiej strony uznać należy objaw organizowania się w obronie własnego zawodu i w celach kulturalno-społecznych.

W roku sprawozdawczym istniało na terenie Izby 153 cechów, których liczba nie zmieniła się do lat ubiegłych, jak wykazuje załączone obok zestawienie:

egzam., tak pod względem praktycznym, jak i teoretycznym. Od tego poziomu zawisła bowiem w lwiej części przyszłość młodego czeladnika, który po ukończonej nauce idzie dopiero w życie dla zdobycia kawałka chleba, jak również wiedzy i praktyki w celu wydoskonalenia się w swoim zawodzie. Niestety w roku 1932 przeważna część czeladników, o czem zresztą mowa na innem miejscu, nie znajduje upragnionego zajęcia tak, że codopiero wypuszczony narybek cierpi i marnieje.

Izba Rzemieślnicza pragnie na tem miejscu zaznaczyć, że pomimo ciężkich warunków materjalnych wszystkie komisje egzaminacyjne w dużym stopniu wykazały wielką chęć do pracy, wzorowy przykład osobisty, oraz zamiłowanie do naszej młodzieży rzemieślniczej, za co też Izba na tem miejscu wyraża swoje uznanie i podziękowanie.

W roku 1932 nie zmienił się skład osobowy komisyj egzaminacyjnych, których kadencja trwała według przesłanych przed 3 laty nominacyj do 30 września 1932 roku, a która przez Władzę Wojewódzką została przedłużona do końca grudnia 1932 r. Ogólna liczba tych komisyj egzaminacyjnych na terenie Izby wynosi 146. Co się zaś tyczy cyfry wyegzaminowanych czeladników, to wynosiła ona 1588, z której to liczby **niezdało** egzaminu czeladniczego **48 uczniów**. W stosunku do roku 1931-go zmniejszyła się zatem liczba wyegzaminowanych czeladników o 111, zaś niezłożonych egzaminów o 76. Izba pragnie tutaj podnieść, że pod liczbę niezłożonych egzaminów podpadają przeważnie uczniowie ze wsi i miasteczek, gdzie mistrzowie bardzo mało dbają, tak o wydoskonalenie ucznia w rzemiośle, jak również nie interesują się wcale stroną moralno-wychowawczą. Dlatego też Izba z tego miejsca apeluje do wszystkich pp. mistrzów, zamieszkałych w całym obwodzie Izby, o opiekę i zainteresowanie się również wolnym czasem ucznia, spędzonym poza warsztatem, aby wychować go na pożyteczną jednostkę społeczeństwa i państwa, wszak od tego zależy, jakie znaczenie i wartości moralno-etyczne posiadać będzie w przyszłości rzemiosło.

Wykaz
egzaminów czeladniczych w roku 1932.

L. b.	zawód	zdało	nie-zdało	L. b.	zawód	zdało	nie-zdało
1	bednarze	4	—		z przeniesienia	812	33
2	blacharze	19	—	30	optycy	1	—
3	białoskórnicy	—	—	1	pilnikarze	1	—
4	bandażownicy			2	piekarze	114	1
5	bronzownicy	—	—	3	powroźnicy	—	—
6	bud. łodzi	—	—	4	pozłotnicy	3	—
7	bud. maszyn	81	1	5	puszkarze	—	—
8	bud. instr. muz.	1	—	6	grawerstwo	—	—
9	cieśle	20	—	7	rzeźbiarze	8	—
10	cukiernicy	9	—	8	rzeźnicy	160	—
1	dekarze	—	—	9	rzeźnictwo koni	—	—
2	fotografi	—	—	40	ślusarze	80	6
3	fryzjerzy	75	4	1	siodlarze	20	—
4	fryzjerki	23	—	2	szewcy	92	2
5	introligatorzy	3	3	3	szklarze	3	—
6	kamieniarze	—	—	4	szczotkarze	4	—
7	kołodzieje	90	3	5	szmuklerzy	—	—
8	kowale	201	10	6	sztukatorzy	—	—
9	kotlarze	8	—	7	stolarze	201	6
20	koszykarze	—	—	8	studniarze	—	—
1	krawcy	82	1	9	strojarki	—	—
2	krawczynie	8	—	50	wyr. frędzli i taśm	—	—
3	kuśnierze	—	—	1	wyr. przedm. z druc.	—	—
4	lakiernicy	6	—	2	tapicerzy	7	—
5	litografi	—	—	3	tokarze metal.	4	—
6	malarze	58	1	4	tokarze w drzewie	2	—
7	ślus.-mechan.	43	5	5	złotnicy	6	—
8	mosiężnicy	8	—	6	zduniarze	10	—
9	murarze	73	5	7	zegarmistrze	12	—
	Razem	812	33			1540	48

VII.

Egzaminy mistrzowskie.

Komisje egzaminacyjne dla mistrzów wykazały w bieżącym roku cokolwiek zmniejszoną, jednak bardzo intensywną działalność. Złożyło się na to upłynięcie terminu, po półrocznem przedłużeniu t. zw. egzaminów ulgowych z dniem 30 czerwca 1932 r. Podczas lustracji egzaminów przez Izbę, zwłaszcza ulgowych, stwierdzono nikły poziom wiedzy tych kandydatów. Strona fachowo praktyczna pozostawiała naprawdę dużo do życzenia, nie mówiąc już o przygotowaniu się takiego kandydata pod względem teoretycznym. Jak wyżej wspomniano, okres przyjmowania takich przyuczonych rzemieślników do ulgowego egzaminu mistrzowskiego minął z dniem 30 czerwca 1932 r. i oczywiście przedłużony nie zostanie. Natomiast normalne egzaminy mistrzowskie stały na należytym poziomie. Kandydaci wykazywali wielką znajomość praktyczną w swoim zawodzie, jak i dobre przygotowanie teoretyczne. Komisje egzam. miały w tych wypadkach wdzięczniejsze pole pracy.

Skład osobowy komisyj mistrzowskich również nie uległ żadnej zmianie, ponieważ kadencja wszystkich komisyj egzam. kończy się 31 grudnia 1932 r. Ogólna liczba tych komisyj wynosi 36, działalność ich jest skoncentrowana wyłącznie w Bydgoszczy, w dwóch tylko wypadkach odbył się egzamin mistrzowski poza Bydgoszczą, a mianowicie dla kowali w Szamocinie i w Wągrowcu. Ilość złożonych egzaminów mistrzowskich wynosiła w roku 1932 173, **niezłożonych** zaś egzaminów **18.** W odróżnieniu do roku zeszłego zmniejszyła się cyfra złożonych egzaminów o 159, niezłożonych o **5.**

Poniższe zestawienie ilustruje dokładnie sprawowanie funkcyj, tak komisyj dla czeladników, jak i dla mistrzów w poszczególnych zawodach:

Wykaz

złożonych egzaminów mistrzowskich oraz udzielonych tytułów mistrzowskich w roku 1932.

L. bież.	zawód	zgłosiło się do egzaminu	z tych zdało egzamin normalny	zdało egzam. ulgowy mistrz.	razem zdało	nie zdało egzaminu	udziel. poświadczeń tyt. mistrza i prawo kształ. uczni art. 159
1	blacharze . . .	3	3	—	3	—	—
2	cukiernicy . . .	1	—	—	—	—	—
3	cieśle	1	1	—	1	—	—
4	dekarze	2	1	1	2	—	—
5	fryzjerzy	18	10	2	12	—	—
6	fotografowie . .	1	—	1	1	—	—
7	cholewkarze . .	2	—	2	2	—	—
8	introligatorzy .	1	—	—	—	1	—
9	kowale	34	22	1	23	1	—
10	kołodzieje . . .	5	3	—	3	1	1
11	krawcy	11	8	2	10	1	—
12	krawiectwo damskie . . .	16	3	11	14	—	—
13	malarze	1		—	—	—	1
14	murarze	4	—	—	3	—	2
15	piekarze	20	15	2	17	1	—
16	mosiężnicy . . .	1	1	—	1	—	—
17	stolarze	26	21	2	23	—	—
18	ślusarze	17	3	4	7	10	1
19	siodlarze	4	4	—	4	—	—
20	rzeźbiarze w drzewie .	1	—	—	—	—	—
21	rzeźnicy	33	26	3	29	1	3
22	zegarmistrze . .	2	—	1	1	1	—
23	szklarze	1	1	—	1	—	—
24	szewcy	19	10	4	14	1	1
25	tapicerzy	3	1	1	2	—	—
	Razem	227	136	37	173	18	9

VIII.
Spółdzielczość.

Wobec bardzo słabo zorganizowanego ruchu spółdzielczego wśród ogółu rzemiosła tworzenie spółdzielni rzemieślniczych, kredytowych i surowcowych napotyka na poważne trudności i przeszkody. Zwłaszcza obecny długotrwały okres przesilenia gospodarczego, jak z jednej strony pobudza pewien odłam rzemiosła do tworzenia spółdzielni, tak z drugiej strony przy ogólnym braku kapitału obrotowego, zmusza niektóre spółdzielnie do likwidacji.

Liczba spółdzielni w okręgu Izby w stosunku do roku 1931 zmniejszyła się. Na terenie Izby istnieją spółdzielnie:

3 rzeźnickie,
2 szewskie,
2 piekarskie,
1 spółdzielnia malarsko-lakiernicza w Bydgoszczy, bardzo dobrze prosperująca.

Rzemiosło, o ile chodzi o kredyt i poparcie finansowe, współdziała z Bankami Ludowymi, które pomimo cofnięcia kredytów i redyskonta, dotąd podtrzymały swój prestige i znaczenie w spółdzielczości społecznej.

Chcąc uwydatnić znaczenie kredytu dla rzemiosła, należy przyjąć fakt niezbity, że **stan posiadania** rzemiosła kurczy się z dnia na dzień. Setki warsztatów rzemieślniczych, które mimo kryzysu zdołały utrzymać się na powierzchni, znajdują się w katastrofalnem położeniu. Jako jeden z wielu powodów jest w najważniejszym stopniu brak pieniądza, jak i kapitałów obrotowych i kredytu, któreby stanowiły oparcie dla rzemiosła i umożliwiły mu przetrzymanie ciężkich czasów. W tych warunkach pomoc kredytowa ze strony Państwa staje się jednem z najgłówniejszych i palących zagadnień doby obecnej. Jeżeli mowa jest o pomocy i udzieleniu kredytu dla rzemiosła, to z bólem serca stwierdzić należy, że rok 1932 był jeden z najgorszych, z uwagi na zupełne wstrzymanie kredytów. Rzemiosło dźwignąć się może i przetrzymać kryzys tylko za pomocą finansową ze strony Państwa, a o ile ta zawiedzie, trudno będzie wstrzymać stan katastrofalny sfer rzemieślniczych.

IX.

Kredyt.

Na temat kredytu w roku sprawozdawczym niema co zareferować. Kredyt Państwowy z tego, czy innego powodu został wstrzymany prawie całkowicie, co fatalnie i ujemnie odbiło się na rzemiośle, dziś zubożałem i zniechęconem. Stan jego posiadania maleje prawie z dnia na dzień. Wiele powodów składają się na ten stan rzeczy. Obok zalewu rynku krajowego zagraniczną produkcją szewską, krawiecką i inn., dalej niemożności eksportu przez rzemiosło, występuje jako z zasadniczych powodów, brak kapitału i kredytu, któreby dla rzemiosła stanowiły oparcie i umożliwiły mu przetrzymanie ciężkich czasów. Pomoc kredytowa ze strony Państwa staje się jednem z nieodzownych zagadnień chwili obecnej. Nie ulega wątpliwości, że im silniej będzie można rzemiosło kredytować, pod odpowiedniemi warunkami i odpowiedzialnością, tembardziej należy wierzyć, że nietylko odbuduje się podupadłe warsztaty rzemieślnicze, ale stworzy się dużą część gospodarki społecznej wpływającej we wielkiej mierze na zamożność ekonomiczną kraju. Wielka rola kredytu w produkcji rzemieślniczej zależy, choć nie wyłącznie, to w znacznej mierze od jego rodzaju, a zatem czy będzie to kredyt inwestycyjny lub kredyt obrotowy. Otóż należy stwierdzić, że dla podniesienia warsztatów rzemieślniczych niezbędne są oba rodzaje kredytów.

X.

Eksport Rzemieślniczy.

Rzemiosło w okręgu Izby — jak zresztą przypuszczać należy, całe rzemiosło — bierze minimalny udział w akcji eksportowej. Nie może to jednakże oznaczać, że jakość wyrobów rzemieślniczych nie odpowiada jakości lub potrzebom rynków zagranicznych, lecz przyczyna ta tkwi w braku odpowiedniej organizacji, którąby chciała i potrafiła kierować odnośnie tę część wyrobów rzemieślniczych na rynki zagraniczne.

W ostatnich czasach zajęła się Rada Izb Rzemieślniczych tą kwestją i poczyniła starania, któreby ewentl. umożliwiły rzemiosłu eksport, lecz akcja ta, w tak niepomyślnych dla rzemiosła warunkach gospodarczych, nie mogła się rozwinąć i została, pomimo dobrych chęci, pobożnem życzeniem.

Warsztaty rzemieślnicze wskutek ogólnego kryzysu gospodarczego i zubożenia, nie mogą łożyć żadnych kosztów na konieczne inwestycje, połączone z potrzebą nawiązania kontaktu, celem pozbycia swych wyrobów w myśl zasad eksportu.

Do eksportu wyrobów rzemieślniczych w okręgu Izby, w pierwszym rzędzie nadają się wyroby szewskie (ręczne), które przy poparciu kredytowem i organizacji, mogłyby zająć jedno z pierwszych miejsc. Pozatem nadawają się na eksport wyroby rzeźnickie, drzewne, spożywcze i koszykarskie.

Akcja rozpoczęta przez Radę Izb Rzemieślniczych, przy poparciu Państwowego Instytutu Eksportowego, nie ujawniła dotąd żadnych rezultatów, która mimo to życzliwie przez rzemiosła została przyjęta. Tylko pomoc i opieka finansowa ze strony Państwa, może wskazać nowe drogi w kierunku znalezienia zbytu produkcji rzemieślniczej.

XI.

Ilość i wartość produkcji rzemieślniczej.

Przechodząc do omówienia ilości i wartości produkcji rzemieślniczej, należy na wstępie stwierdzić i zwrócić uwagę, że badanie tego rodzaju nie przeprowadzono jeszcze nigdzie w żadnym okręgu Izby, z powodu nadzwyczajnych trudności, połączonych w obliczeniu produkcji surowcowej, a produkcji tych rzemiosł, które zajmują się pierwszą przeróbką wszelkiego rodzaju materjałów.

Cała trudność i niepewność wszelkiej statystyki produkcji rzemiosła, występuje wyraźnie na gruncie oceny pracy rzemieślnika, nie prowadzącego ani ksiąg, ani danych statystycznych jego wyrobów. Dla stwierdzenia wartości produkcji w rzemiośle, gdzie cała działalność wytwórcza rozprasza się na liczne drobne warsztaty rzemieślnicze, należałoby najprzód ustalić metody tej pracy i zarazem przygotować rzemieślników do prac w zakresie statystyki swych wyrobów.

Rzemiosło, nie znając ogólniejszych prawideł dla statystycznego ujęcia ilości i wartości swej produkcji, przy równoczesnem nieprzygotowaniu się do tego rodzaju prac, nie ma do dnia dzisiejszego żadnych danych pod tym względem. Przeprowadzona wśród poszczególnych rzemieślników i niektórych cechów ankieta, wykazuje spadek produkcji w porównaniu z rokiem 1931.

Możliwość wypośrodkowania wartości netto produkcji warsztatu rzemieślniczego, oprzeć się może jedynie na wykupującym świadectwo przemysłowe VIII. kategorji przez stosowanie tejże wartości i kosztów produkcji odpowiednio do wysokości kategorji świadectwa przemysłowego, przyjętej za wartość brutto produkcji wszystkich warsztatów rzemieślniczych w okręgu Izby, co w przypuszczalnej ilości 8—9000 warsztatów, wynosiłoby 40 do 50 miljonów złotych.

Odnośnie co do ilości produkcji rzemieślniczej, nie udało się Izbie uzyskać ścisłych danych, któreby pozwoliły określić ją w przybliżeniu.

XII.

Działalność Izby.

W roku sprawozdawczym była działalność Izby nader ożywiona, w związku z pracami przez Urząd Wojewódzki, jak przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu, w kierunku ustalenia w myśl postanowień art. 148 prawa przemysłowego, stosunku liczebnego uczniów do zatrudnionych czeladników.

W tym przedmiocie wydał Urząd Wojewódzki rozporządzenie z dnia 12 maja 1932 r., mocą którego liczba terminatorów zmniejsza się na korzyść czeladników, raczej zmniejszenia bezrobocia.

W dziedzinie opinjodawczej działalność Izby była w ubiegłym roku niezwykle ożywiona, Izba udzielała tut. władzom przemysłowym I. instancji szereg opinji, co do zachodzących wątpliwości w praktycznem stosowaniu prawa przemysłowego.

Chodziło tu głównie o kwestję kwalifikacji z zakresu uprawnień rozmaitego rodzaju zajęć przemysłowych, co do których nasuwały się słuszne wątpliwości, tem więcej, że coraz to więcej wciskają się do rzemiosła ludzie, bez dowodu uzdolnienia i wątpliwego charakteru.

Z ważniejszych spraw polityki, dotyczących ustawy przemysłowej, Izba otrzymała do zaopinjowania projekt noweli do rozporządzenia Min. Spraw Wewnętrznych o dozorze nad mięsem i obiegem mięsa i przetworów mięsnych.

Między innymi Izba zmuszona była interwenjować przeciwko zaliczeniu przez Władze Skarbowe uczniów rzemieślniczych do liczby młodocianych robotników, skutkiem czego zmusza się rzemiosło do wykupienia świadectwa przemysłowego wyższej kategorji.

Izba była zmuszona wypowiedzieć się przeciwko takiej interpretacji, stojąc **w obronie ucznia,** w którego interesie zawarto **umowę o naukę,** w celu jego fachowego wyszkolenia. Uczniów rzemieślniczych nie można uważać za pracowników w zrozumieniu ustawy, ponieważ przy podobnych wypadkach podnosi się koszty świadectwa przemysłowego.

Omawiając działalność Izby w sprawie podatków, to kwestję tą, jak również komisji szacunkowych, odwoławczych dla spraw podatku przemysłowego, Izba Władzom Skarbowym kilkakrotnie już przedstawiła.

Do końca roku sprawozdawczego Izba nie posiadała danych, czy zostały uwzględnione.

Czynność i urzędowanie biura.

W czasie sprawozdawczym co do stanu osobowego Zarządu Izby nie zaszła żadna zmiana. Posiedzeń Zarządu Izby odbyło się 12. Plenarnych zebrań Izby 4, oraz 4 zebrania komisji rewizyjnej.

Na posiedzeniach Zarządu załatwiono 286 spraw bieżących, zastrzeżone Zarządowi statutem, natomiast zebrania plenarne obradowały nad sprawami, zastrzeżonemi ustawą przemysłową i statutem Izby.

W zebraniach Zarządu nie brał ze strony Władz żaden przedstawiciel udziału. Natomiast na plenarnych zebraniach załatwiono 62 sprawy. W dniu 29 stycznia 1932 r. brał udział delegat Ministerstwa Przem. i Handlu p. Dr. Bereta, Starosta Bydgoszczy, w dniu 24 października 1932 r. brali w zebraniu udział z Urzędu Wojewódzkiego pp. Grodnicki, Instruktor Korporacji Przemysłowych i zast. jego Kurowski. Poparcie ze strony Województwa wpłynęło dodatnio na pracę Izby.

W sprawie nielegalnego wykonywania rzemiosła Izba Rzemieślnicza zwracała się do Urzędu Wojewódzkiego, podając pod uwagę niebezpieczeństwo, grożące samodzielnym rzemieślnikom.

W tej samej kwestji zwracano się bardzo często do Władz przem. I. instancji, o przesłanie Izbie wykazów kart rzemieślniczych, co umożliwiło uzupełnienie w prowadzeniu ewidencji, prowadzonej w Izbie.

Do cechów zwracała się Izba w sprawie nowego unormowania liczby terminatorów w stosunku do liczby zatrudnionych czeladników, według rozp. Urzędu Wojewódzkiego. Rozporządzenia Władz i Izby, najrozmaitszej treści

podano cechom w rodzaju okólników, których wysłano 14. Cechy wezwano do wstępowania jako członków do Instytutu Rzemieślniczego, od którego to rzemiosło jeszcze stroniło, rzekomo dla braku funduszy na odnośny cel.

Delegaci Izby wyznaczeni każdorazowo przez Prezydenta, brali udział w zebraniach urzędowych przez rozmaite zrzeszenia, w zebraniach cechów z pouczającymi referatami z dziedzin gospodarczych, podatkowych, ekonomiczno-społecznych etc.

Co do działalności biura Izby stwierdzić należy, że przy ciągle wzrastającej liczbie wpływów, pomimo redukcji sił biurowych, sprawność została utrzymana. Wpływy uwidocznione w dzienniku, wykazują na rok sprawozdawczy 9611, natomiast wysłano 11756.

Jak z ogólnego zestawienia prac urzędowych, statystycznych i innych wynika, była czynność Izby wielostronna i bardzo intensywna, co i na przyszłość przy współpracy i poparciu Władz dla uzdrowienia stosunków, może mieć wielkie znaczenie dla rzemiosła i Państwa.

Działalność Komisyj Egzaminacyjnych

Grupy zawodowe Rzemiosła	Komisje mistrzowskie					Komisje czeladnicze				
	Liczba komisyj	Liczba mies. podań	Liczba dop. do egzam.	Przeegzaminowano z wynikiem dodat.	Przeegzaminowano z wynikiem ujemn	Liczba komisyj	Liczba mies podań	Liczba dop. do egzam	Przeegzaminowano z wynikiem dodat	Przeegzaminowano z wynikiem ujemn.
Ogólnie:	32	228	191	173	18	141	2059	1588	1540	48
I. Grupa budowl.	7	8	6	6	—	14	198	157	151	6
1. **Dekarstwo**	1	2	2	2	—	1	—	—	—	—
2. **Garncarstwo**	1	—	—	—	—	2	3	—	—	—
3. **Kamieniarstwo**	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
4. **Murarstwo**	1	4	3	3	—	4	104	78	73	5
5. **Rzeźbiarstwo**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. **Studniarstwo**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. **Szklarstwo**	1	1	1	1	—	1	4	3	3	—
8. **Wyrób szkieł**	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—
9. **Zduństwo**	1	—	—	—	—	1	10	10	10	—
10. **Sztukatorstwo**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. **Lakiernictwo**	1	—	—	—	—	1	8	6	6	—
12. **Malarstwo**	1	1	—	—	—	4	67	59	58	1
II. Grupa drzew.	6	33	28	27	1	28	431	333	324	9
1. **Bednarstwo**	1	—	—	—	—	1	7	4	4	—
2. **Ciesielstwo**	1	1	1	1	—	4	27	20	20	—
3. **Koszykarstwo**	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
4. **Kołodziejstwo**	1	5	4	3	1	11	124	93	90	3
5. **Rzeźbiarstwo**	1	1	—	—	—	1	10	8	8	—
6. **Stolarstwo**	1	26	23	23	—	11	259	207	201	6
7. **Tokarstwo**	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
8. **Instr. muzyczne**	—	—	—	—	—	—	2	1	1	—
9. **Grzebieniarstwo**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Grup. włókien.	2	31	27	26	1	13	125	102	101	1
1. **Bandażownictw.**	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
2. **Czapnictwo**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3. **Kapeluszuictwo**	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
4. **Kuśnierstwo**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. **Krawiectwo**	1	27	25	24	1	11	113	91	90	1
6. **Powroźnictwo**	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
7. **Szczotkarstwo**	—	—	—	—	—	—	4	4	4	—
8. **Szmuklerstwo**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. **Tapicerstwo**	1	3	2	2	—	1	7	7	7	—
10. **Wyrób frendzli**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Komisje mistrzowskie					Komisje czeladnicze				
	Liczba komisyj	Liczba mies. podań	Liczba dop. do egzam.	Przeegzaminowano z wynikiem		Liczba komisyj	Liczba mies. podań	Liczba dop. do egzam.	Przeegzaminowano z wynikiem	
				dodat.	ujemn.				dodat.	ujemn.
VI. Grupa metal	8	57	47	35	12	30	654	490	468	22
1. Blacharstwo	1	3	3	3	—	2	24	19	19	—
2. Bronzownictwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Kotlarstwo	1	—	—	—	—	2	8	8	8	—
4. Kowalstwo	1	34	24	23	1	17	294	211	201	10
5. Mosiążnictwo	1	1	1	1	—	1	8	8	8	—
6. Pilnikarstwo	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—
7. Ślusarstwo	1	17	17	7	10	6	284	216	204	12
8. Tokarstwo	—	—	—	—	—	—	6	6	6	—
9. Wyr. przedm. z drutu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Wyr. przędzy z zł. i sr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Wyr. narz. opt.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12. Grawerstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13. Jubilerstwo	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
14. Złotnictwo	—	—	—	—	—	—	6	6	6	—
15. Zegarmistrz.	1	2	2	1	1	1	14	12	12	—
16. Pozłotnictwo	1	—	—	—	—	—	9	3	3	—
V. Grupa spożyw.	3	54	48	46	2	28	346	284	283	1
1. Cukiernictwo	1	1	—	—	—	1	13	9	9	—
2. Kuchmistrzostwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Piekarstwo	1	20	18	17	1	11	146	115	114	1
4. Piernikarstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Rzeźnictwo	1	33	30	29	1	16	187	160	160	—
6. Wędliniarstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Rzeźn. koni	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Wędlin. końskie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
VI. Grupa skórzana	4	26	22	20	2	22	167	120	115	5
1. Białoskórnictwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Cholewkarstwo	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—
3. Rękawicznictwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4. Rymarstwo	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—
5. Siodlarstwo	1	4	4	4	—	—	30	20	20	—
6. Szewstwo	1	19	15	14	1	17	129	94	92	2
7. Garbarstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Introligatorstwo	1	1	1	—	1	1	8	6	3	3
VII. Grupa posług osobist.	2	19	13	13	—	6	138	102	98	4
1. Fotografowanie	1	1	1	1	—	1	—	—	—	—
2. Fryzjerstwo	1	18	12	12	—	5	138	102	98	4
3. Golarstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4. Perukarstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Liczba osób mających prawo kształcenia uczni

Grupy zawodowe Rzemiosła	Posiadających			Razem
	Tytuł mistrza	Nabyte prawa	Opow. świad. ukończenia Szkoły Techn.	
Ogółem:	4689	49	3	4741
I Grupa budowlana razem	346	7	2	355
1. Dekarstwo	40	1	—	41
2. Garncarstwo	26	—	—	26
3. Kamieniarstwo	1	—	—	1
4. Murarstwo	73	3	2	78
5. Rzeźbiarstwo	5	—	—	5
6. Studniarstwo	13	—	—	13
7. Szklarstwo	24	—	—	24
8. Wyrób szkieł	—	—	—	—
9. Zduństwo	22	—	—	22
10. Sztukatorstwo	—	—	—	9
11. Lakiernictwo	9	—	—	136
12. Malarstwo	133	3	—	—
II. Grupa drzewna razem	776	8	—	784
1. Bednarstwo	34	—	—	34
2. Ciesielstwo	36	1	—	37
3. Koszykarstwo	7	—	—	7
4. Kołodziejstwo	339	5	—	344
5. Rzeźbiarstwo	8	—	—	8
6. Stolarstwo	343	2	—	345
7. Tokarstwo	7	—	—	7
8. Instr. muzycz.	2	—	—	2
9. Grzebieniarstwo	—	—	—	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Posiadających			Razem
	Tytuł mistrza	Nabyte prawa	Odpow. świad. ukończenia Szkoły Techn.	
III. Grupa włókiennicza	515	4	—	519
1. Bandażownictwo	1	—	—	1
2. Czapnictwo . . .	2	—	—	2
3. Kapelusznictwo .	6	—	—	6
4. Kuśnierstwo . .	1	—	—	1
5. Krawiectwo . . .	480	4	—	484
6. Powroźnictwo .	6	—	—	6
7. Szczotkarstwo .	3	—	—	3
8. Szmuklerstwo .	—	—	—	—
9. Tapicerstwo . .	16	—	—	16
10. Wyr. frendzli . .	—	—	—	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Tytuł mistrza	Nabyte prawa	Odpow. świad. ukończenia Szkoły Techn.	Razem
IV. Grupa metalowa razem	1053	6	1	1060
1. Blacharstwo . .	76	1	—	77
2. Bronzownictwo .	—	—	—	—
3. Kotlarstwo . . .	9	—	—	9
4. Kowalstwo . . .	685	—	—	685
5. Mosiążnictwo . .	7	—	—	7
6. Pilnikarstwo . .	3	—	—	3
7. Ślusarstwo . . .	206	4	1	211
8. Tokarstwo . . .	3	—	—	3
9. Wyr. narzędzi opt.	1	—	—	1
10. Grawerstwo . .	2	—	—	2
11. Jubilerstwo . . .	5	—	—	5
12. Złotnictwo . . .	5	—	—	5
13. Wyrób przedm. z drucików . . .	—	—	—	—
14. Wyrób przędzy ze złota i srebra .	—	—	—	—
15. Zegarmistrzostwo	49	1	—	50
16. Pozłotnictwo . .	2	—	—	2

Grupy zawodowe Rzemiosła	Posiadających			Razem
	Tytuł mistrza	Nabyte prawo	Odpow. świad. ukończenia Szkoły Techn.	
V. Grupa spożywcza	908	16	—	924
1. Cukiernictwo · ·	22	—	—	22
2. Kuchmistrzostwo	—	—	—	—
3. Piekarstwo · · ·	373	5	—	378
4. Piernikarstwo ·	1	—	—	1
5. Rzeźnictwo · · ·	510	11	—	521
6. Wędliniarstwo · ·	—	—	—	—
7. Rzeźnictwo koni ·	2	—	—	2
8. Wędlin. końskie ·	—	—	—	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Tytuł mistrza	Nabyte prawo	Odpow. świad. ukończenia Szkoły Techn.	Razem
VI. Grupa skórzana	840	5	—	845
1. Białoskórnictwo ·	—	—	—	—
2. Cholewkarstwo ·	16	—	—	16
3. Rękawicznictwo ·	—	—	—	—
4. Rymarstwo · · ·	19	—	—	19
5. Siodlarstwo ·	127	1	—	128
6. Szewstwo · · · ·	666	4	—	670
7. Garbarstwo · · ·	2	—	—	2
8. Introligatorstwo ·	10	—	—	10

Grupy zawodowe Rzemiosła	Tytuł mistrza	Nabyte prawo	Odpow. świad. ukończenia Szkoły Techn.	Razem
VII. Grupa usług osobistych	245	3	—	248
1. Fotografowanie ·	16	—	—	16
2. Fryzjerstwo · · ·	229	3	—	232
3. Golarstwo · · · ·	—	—	—	—
4. Perukarstwo · · ·	—	—	—	—

Liczba warsztatów i zatrudnionych w nich pracowników.

Grupy zawodowe Rzemiosła	Liczba warsztatów						Liczba zatrudnionych w nich pracowników										Razem	
	Posiadających karty rzemieśln.		Bez kart rzemieślniczych		Razem		Mistrzów		Czeladników		Uczniów na podstawie pis. umowy		Pomocników		Młodocianych			
Ogółem:	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.
Grupa budowlana razem	904	3	—	—	904	3	346	—	966	—	640	—	—	—	—	—	1925	3
Dekarstwo	145	—	—	—	145	—	40	—	73	—	13	—	—	—	—	—	126	—
Garncarstwo	61	—	—	—	61	—	26	—	14	—	11	—	—	—	—	—	51	—
Kamieniarstwo	16	—	—	—	16	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Murarstwo	292	—	—	—	292	—	73	—	487	—	269	—	—	—	—	—	829	—
Rzeźbiarstwo	5	—	—	—	5	—	5	—	14	—	15	—	—	—	—	—	34	—
Studniarstwo	25	—	—	—	25	—	13	—	29	—	25	—	—	—	—	—	67	—
Szklarstwo	57	3	—	—	57	3	24	—	50	—	10	—	—	—	—	—	84	—
Wyrób szkieł	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zduństwo	39	—	—	—	39	—	22	—	44	—	36	—	—	—	—	—	102	—
Sztukatorstwo	3	—	—	—	3	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Lakiernictwo	15	—	—	—	15	—	9	—	22	—	16	—	—	—	—	—	47	—
Malarstwo	246	—	—	—	246	—	133	—	227	—	245	—	—	—	—	—	605	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Liczba warsztatów						Liczba zatrudnionych w nich pracowników										Razem	
	Posiadających karty rzemieśln.		Bez kart rzemieślniczych		Razem		Mistrzów		Czeladników		Uczniów na podstawie pis. umowy		Pomocników		Młodocianych			
Ogółem:	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.
Grupa drzewna razem	1329	—	—	—	1329	—	776	—	1672	—	1453	—	—	—	—	—	3901	—
Bednarstwo	53	—	—	—	53	—	34	—	32	—	10	—	—	—	—	—	76	—
Ciesielstwo	94	—	—	—	94	—	36	—	178	—	90	—	—	—	—	—	304	—
Koszykarstwo	21	—	—	—	21	—	7	—	28	—	—	—	—	—	—	—	35	—
Kołodziejstwo	456	—	—	—	456	—	339	—	411	—	381	—	—	—	—	—	1131	—
Rzeźbiarstwo	11	—	—	—	11	—	8	—	40	—	29	—	—	—	—	—	77	—
Stolarstwo	680	—	—	—	680	—	343	—	966	—	929	—	—	—	—	—	2238	—
Tokarstwo	9	—	—	—	9	—	7	—	10	—	3	—	—	—	—	—	20	—
Instr. muzycz.	5	—	—	—	5	—	2	—	7	—	11	—	—	—	—	—	20	—
Grzebieniarstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Liczba warsztatów						Liczba zatrudnionych w nich pracowników										Razem	
	Posiadających karty rzemieśln.		Bez kart rzemieślniczych		Razem		Mistrzów		Czeladników		Uczniów na podstawie pis. umowy		Pomocników		Młodocianych			
Ogółem:	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	chrz.	żyd.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.
Grupa włókiennicza razem	1018	17	—	—	1018	17	515	6	878	—	645	—	—	—	—	—	2038	6
Bandażownictwo	1	—	—	—	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Czapnictwo	10	1	—	—	10	1	2	—	5	—	—	—	—	—	—	—	7	—
Kapelusznictwo	35	—	—	—	35	—	6	—	21	—	7	—	—	—	—	—	34	—
Kuśnierstwo	6	14	—	—	6	1	1	—	2	—	1	—	—	—	—	—	4	—
Krawiectwo	889	1	—	—	889	14	480	6	810	—	616	—	—	—	—	—	1906	—
Powroźnictwo	11	—	—	—	11	1	6	—	4	—	1	—	—	—	—	—	11	—
Szczotkarstwo	17	—	—	—	17	—	3	—	10	—	—	—	—	—	—	—	13	—
Szmuklerstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tapicerstwo	39	—	—	—	39	—	16	—	24	—	20	—	—	—	—	—	60	—
Wyrób frendzli	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Liczba warsztatów						Liczba zatrudnionych w nich pracowników										Razem	
	Posiadających karty rzemieśln.		Bez kart rzemieślniczych		Razem		Mistrzów		Czeladników		Uczniów na podstawie pis. umowy		Pomocników		Młodocianych			
Ogółem:	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.
Grupa metalowa razem	1474	4	—	—	1474	4	1050	3	2291	—	2362	—	—	—	—	—	5703	3
Blacharstwo	104	3	—	—	104	3	73	—	121	—	109	—	—	—	—	—	306	3
Bronzownictwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kotlarstwo	10	—	—	—	10	—	9	—	30	—	38	—	—	—	—	—	77	—
Kowalstwo	933	—	—	—	933	—	685	—	1024	—	1161	—	—	—	—	—	2870	—
Mosiężnictwo	3	—	—	—	3	—	7	—	32	—	35	—	—	—	—	—	74	—
Pilnikarstwo	6	—	—	—	6	—	3	—	8	—	4	—	—	—	—	—	15	—
Ślusarstwo	281	—	—	—	281	—	206	—	918	—	940	—	—	—	—	—	2064	—
Tokarstwo	1	—	—	—	1	—	3	—	36	—	15	—	—	—	—	—	54	—
Wyrób narzędzi optycz.	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—	3	—	—	—	—	—	7	—
Grawerstwo	3	—	—	—	3	—	2	—	1	—	2	—	—	—	—	—	5	—
Jubilerstwo	—	—	—	—	—	—	5	—	2	—	4	—	—	—	—	—	11	—
Złotnictwo	15	—	—	—	15	—	5	—	15	—	13	—	—	—	—	—	33	—
Wyrób przedm. z drucików	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Przędziarstwo złota i srebra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zegarmistrzostwo	110	1	—	—	110	1	49	—	92	—	29	—	—	—	—	—	170	—
Pozłotnictwo	8	—	—	—	8	—	2	—	9	—	9	—	—	—	—	—	20	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Liczba warsztatów						Liczba zatrudnionych w nich pracowników										Razem	
	Posiadających karty rzemieśln.		Bez kart rzemieślniczych		Razem		Mistrzów		Czeladników		Uczniów na podstawie pis. umowy		Pomocników		Młodocianych			
Ogółem:	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.
Grupa spożywcza razem	1623	12	—	—	1625	12	898	10	1401	—	1812	—	—	—	—	—	4111	10
Cukiernictwo	67	—	—	—	67	—	22	—	43	—	48	—	—	—	—	—	193	—
Kuchmistrzostwo	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Piekarstwo	636	5	—	—	636	5	370	3	598	—	872	—	—	—	—	—	1840	3
Piernikarstwo	4	—	—	—	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Rzeźnictwo	912	7	—	—	912	7	503	7	754	—	892	—	—	—	—	—	2149	7
Wędliniarstwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rzeźnictwo koni	5	—	—	—	5	—	2	—	3	—	—	—	—	—	—	—	5	—
Wędliniarstwo koni	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Grupy zawodowe Rzemiosła	Liczba warsztatów						Liczba zatrudnionych w nich pracowników										Razem	
	Posiadających karty rzemieśln.		Bez kart arzemieśniczych		Razem		Mistrzów		Czeladników		Uczniów na podstawie pis. umowy		Pomocników		Młodocianych			
Ogółem:	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.	chrz.	żyd.
Grupa skórzana razem	1601	13	—	—	1601	13	827	13	1351	—	812	—	—	—	—	—	2990	13
Białoskórnictwo	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cholewkarstwo	26	9	—	—	26	9	7	9	31	—	13	—	—	—	—	—	51	9
Rękawnicznictwo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rymarstwo	44	1	—	—	44	1	18	1	26	—	12	—	—	—	—	—	56	1
Siodlarstwo	217	—	—	—	217	—	127	—	181	—	116	—	—	—	—	—	424	—
Szewstwo	1284	3	—	—	1284	3	663	3	1091	—	650	—	—	—	—	—	2404	3
Garbarstwo	7	—	—	—	7	—	2	—	8	—	—	—	—	—	—	—	10	—
Introligatorstwo	22	—	—	—	22	—	10	—	14	—	21	—	—	—	—	—	45	—
Grupa usług osob. razem	533	—	—	—	533	—	245	—	562	—	677	—	—	—	—	—	1484	—
Fotografowanie	62	—	—	—	62	—	16	—	34	—	6	—	—	—	—	—	56	—
Fryzjerstwo, golarstwo, perukarstwo . .	471	—	—	—	471	—	229	—	528	—	671	—	—	—	—	—	1428	—
Ogółem:	8473	49	—	—	8473	49	4657	32	9121	—	9401	—	—	—	—	—	22179	32

Drukarnia Bydgoska Sp. Akc., Bydgoszcz, ulica Poznańska 12-14

Ilość zarejestrowanych warsztatów rzemieślniczych.

Grupa	Rzemiosło	Obwód I			Obwód II				Obwód III				Obwód IV			Ogółem
		Bydgoszcz miasto	Bydgoszcz powiat	Szubin	Inowrocław miasto	Inowrocław powiat	Mogilno	Strzelno	Gniezno miasto	Gniezno powiat	Żnin	Wągrowiec	Chodzież	Czarnków	Wyrzysk	
Grupa budowiana	1. Dekarstwo	12	10	10	4	1	12	17	3	2	4	4	15	9	42	145
	2. Garncarstwo	3	8	3	6	3	4	3	11	2	3	4		6	5	61
	3. Kamieniarstwo	6		2					1			1	3	1	2	16
	4. Murarstwo	44	17	28	13	9	37	10	14	8	13	7	22	14	56	292
	5. Rzeźbiarstwo	2			2									1		5
	6. Studniarstwo	6	1	2	2			1			1		6	1	5	25
	7. Szklarstwo	13	5	6	4		2	4		1	3	4	7	4	7	60
	8. Zduństwo	11	3	2	4		2	3	1			2	9		2	39
	9. Wyrób szkieł															
	10. Sztukatorstwo								2						1	3
	11. Lakiernictwo	4		2	3	1	1	1	1	1					1	15
	12. Malarstwo	59	12	12	23	2	15	8	21	8	13	17	18	14	24	246
Grupa drzewna	1. Bednarstwo	4	3	12	4	1	2	1	4		3	5	4	6	4	53
	2. Ciesielstwo	6	8	11	6	3	8	11	1	4	5	4	8	4	15	94
	3. Koszykarstwo	9	1		2		2		1		1	1		3	1	21
	4. Kołodziejstwo	26	22	28	17	39	56	37	8	37	30	35	44	24	53	456
	5. Rzeźbiarstwo	7	1						3							11
	6. Stolarstwo	186	36	40	43	17	54	27	33	33	30	27	50	32	72	680
	7. Tokarstwo	1			3				2					1	2	9
	8. Instr. muzyczne	4			1											5
	9. Grzebieniarstwo															
Grupa włókiennicza	1. Bandażownictwo	1														1
	2. Czapnictwo	8					1		2							11
	3. Kapelusznictwo	26			3		1	1	2	1				1		35
	4. Kuśnierstwo	5		1					1							7
	5. Krawiectwo	229	36	38	84	22	51	34	70	38	38	46	76	49	92	903
	6. Powroźnictwo	3						1	1				2	2	2	11
	7. Szczotkarstwo	14			2									2		18
	8. Szmuklerstwo															
	9. Tapicerstwo	18	1		8		3		8		1					39
	10. Wyr. frendzli															
Grupa metalowa	1. Blacharstwo	23	5	11	7		11	3	12	4	6	8	5	5	7	107
	2. Bronzownictwo															
	3. Kotlarstwo	3			2				2				1	1	1	10
	4. Kowalstwo	40	77	78	21	63	106	54	16	97	75	86	85	27	108	933
	5. Mosiążnictwo	2			1											3
	6. Pilnikarstwo	1			1				2		1				1	6
	7. Ślusarstwo	53	11	21	24	5	17	12	26	9	17	9	27	12	38	281
	8. Tokarstwo				1											1
	9. Wyr. narzędzi opt.															
	10. Grawerstwo	3														3
	11. Jubilerstwo	13														
	12. Złotnictwo				2											15
	13. Wyr. przedm. z druc.															
	14. Wyr. przędzy ze złota															
	15. Zegarmistrzostwo	24	3	7	9	1	6	8	6	2	6	6	7	9	17	111
	16. Pozłotnictwo				3				5							8
Grupa spożywcza	1. Cukiernictwo	40	1	3	8			3	5		1		1	3	2	67
	2. Kuchmistrzostwo															
	3. Piekarstwo	158	33	37	36	18	35	26	44	23	31	45	33	29	73	641
	4. Piernikarstwo				2			2								4
	5. Rzeźnictwo	182	43	49	59	51	82	49	40	47	53	56	69	53	86	919
	6. Wędliniarstwo															
	7. Rzeźnictwo koni				1			3					1			5
	8. Wędliniarstwo koni															
Grupa skórzana	1. Białoskórnictwo						1									1
	2. Cholewkarstwo	23			5		2	1	2				2			35
	3. Rękawicznictwo															
	4. Rymarstwo	3	3	4	1	3	2	7	10	4	1	4	1	1	1	45
	5. Siodlarstwo	14	14	15	11	11	20	14	6	13	10	14	25	11	39	217
	6. Szewstwo	197	67	70	92	40	125	101	100	75	63	66	72	61	158	1287
	7. Garbarstwo	3	1							1				1	1	7
	8. Introligatorstwo	6			6		2	1	3		1		2		1	22
Grupa usług osob.	1. Fotografowanie	23	1	2	7		2	4	8		4	1	2	3	5	62
	2. Fryzjerstwo	205	15	19	36	3	22	14	39	11	15	20	26	15	31	471
	3. Golarstwo															
	4. Perukarstwo															
	Razem	1723	438	513	569	293	704	461	516	421	429	472	623	405	955	8522